

УДК 78.27

Л.В. Ластовецька

«ЖНИВАРСЬКІ ПІСНІ» ДЛЯ МІШАНОГО ХОРУ МИКОЛИ ЛАСТОВЕЦЬКОГО: СПРОБА АНАЛІЗУ

Постать сучасного українського композитора, громадського діяча, педагога, музикознавця, директора Дрогобицького державного музичного училища ім. В.Барвінського Миколи Ластовецького викликає значний інтерес і зацікавлення у мистецьких колах. Спектр наукових розвідок, присвячених різним аспектам професійного становлення М.Ластовецького, чималий. Вивчення особливостей його творчого формування, аналіз творчої спадщини, специфіка інтерпретаційних підходів до композицій митця у різних жанрах містять дослідження науковців І.Бермес, М.Ярко, Н.Дикої, О.Фрайт, О.Німилович, В.Грабовського, Л.Соловей, О.Дмитрієвої, Н.Мойсеєнко, Н.Семків, Б.Пица, О.Бзік, І.Рудзінської, С.Дацюка, Л.Божко, Н.Бабинець, Р.Сов'яка, О.Тумилович, Л.Путятницької та ін.

Творча спадщина М.Ластовецького, налічує понад сто творів і ввібрала найважливіші для українського мистецтва теми, образи, жанри та форми. Композитор плідно працює і в жанрі обробки народної пісні; у його творчому доробку – понад 20 обробок: для мішаного хору без супроводу, в т.ч. колядка «Зажирилися сі буйнії гори»; «Пряла б же я куделицю»; три лемківські пісні – «Кед ем так пасала», «Над водов кряк», «Була любов»; із записів І.Франка – «Гей, а ворле, ворле, сивий соколе», «Ой пігнала дівчинька ягнятонько в поле»; для чоловічого хору («Ой по горі, горі»; «Ой світи місяченьку»), для жіночого хору («Жниварські пісні»).

Метою пропонованої розвідки є спроба аналізу циклу «Жниварські пісні» для мішаного хору М.Ластовецького, враховуючи образну тематику, специфіку поетичний текст, мелодичну канву, специфіку форм, художні прийоми хорového письма, ладогармонічні засоби тощо.

«Жниварські пісні» для мішаного хору М.Ластовецького налічують 17 обробок народних пісень. Пісні для обробок композитор взяв із пісенника «Жниварські пісні» (упоряд. О.Чебанюк) [1]. Варто зазначити, що жниварські обряди і пісні посідають важливе місце серед календарно-обрядових пісень, ними у слов'ян завершувався річний цикл. Жниварські пісні, залежно від етапу жнив, характеру обряду тощо, поділяються на: зажинкові – співані на початку роботи; жнивні – виконували під час збирання врожаю та обжинкові (або дожинкові), що супроводжували завершення роботи на ниві. «Жниварські пісні» для мішаного хору М.Ластовецького об'єднуються в цикл на основі спільності їх тематики. У циклі представлені три групи пісень: зажинкові – «Задзвеніли стодоли», «Ой ти лане, ланочку», «Ви женці молодії»; найбільшу групу складають жнивні пісні – «Уже сонце на причілку», «У неділю пораненьку», «Ой уже сонце над вербами», «Ой заспіваймо, гей», «Ой літає соколенько», «Ой чие то жито», «Уже сонечко закотилося», «Болять мені руки»; до обжинкових пісень належать: «Дивувалися ліси», «А вже сонце заходить», «Йой чие то поле», «Перепілонька мала», «Живо, женчики, живо», «А в нашого господаря».

Розпочинається цикл обробкою № 1 «Задзвеніли стодоли», в основі якої – давній наспів у межах квінти (пентахорд) із нерегулярністю акцентів, ритмічною свободою, розспівуванням складів. У тексті пісні № 2 «Уже сонце на причілку» витриманий жартівливо-іронічний тон висловлювання, це насмішка женців над своїм господарем, який не відпускає їх на відпочинок після важкого трудового дня; мелодика пісні пісенно-танцювальна. Обробка народної пісні № 3 «У неділю пораненьку» – драматична розповідь про важку працю дівчини та її матері, їх несправедливе покарання. Мелодія народної пісні лірико-епічна, широкого діапазону (більше октави), із перемінним розміром, ритмічною свободою, розспівуванням складів тексту. Для неї характерні паралельно-змінний лад,

напруженість інтонацій (з використанням зб. 4).

Обробка пісні № 4 «Ой уже сонце над вербами» – барвіста колоритна хорова мініатюра, створена у традиціях народного хорового багатоголосся. За основу обробки взято простий наспів вузького діапазону (в межах квінти).

Тема народної пісні № 5 «Ой заспіваймо, гей» – нарікання селян на важку працю. Вона характеризується ладовою невизначеністю, змінністю ладових опор, варіантністю окремих ступенів (VII[#], VII^H), перемінним розміром, ритмічною свободою, розспівуванням складів. Для обробки № 6 «Ой літає соколонько» композитор вибрав наспів жнивварської пісні, записаний Лесею Українкою та К.Квіткою. Форма цієї хорової обробки строфічна; сім строф поетичного тексту втілені у семи варіаціях, в яких композитор «перегармонізовує» наспів народної пісні, збагачуючи його новими відтінками.

В обробці народної пісні № 7 «Ой чие то жито», що має куплетну форму, композитор відійшов від фольклорного першоджерела, змінивши розмір.

В основу обробки № 8 «Ой ти, лане, ланочку» покладено тужливий наспів народної пісні з розспівуванням складів, синкопами, змінністю ладових опор (*a*, *C*). У збірнику Ф.Колесси цей наспів поданий із словами «Вгору, сонінко, вгору» в тональності *d-moll* з використанням дорійського ладу, а М.Ластовецький подає обробку в тональності *a-moll*. Обробка народної пісні № 9 «Уже сонечко закотилося» – картина літнього вечора, коли втомлені жінці йдуть на відпочинок. Тонко, проникливо, скупими акварельними штрихами композитор змалював картину заходу сонця.

В основу обробки № 10 «Болять мені руки» композитор поклав жартівливу лемківську народну пісню. Внутрішньодольні синкопи підкреслюють її гостроту, завзятість, засобами хорового письма створено композицію на кшталт хорового скерцо, форма обробки строфічна, кожна з п'яти строф являє новий варіант гармонізації.

Наспів народної пісні № 11 «Дивувалися ліси» витриманий у традиціях народного хорового багатоголосся, йому притаманні повторність поспівок, синкопований ритмічний малюнок, плагальна каденція. Форма обробки проста двочастинна, дві строфи поетичного тексту утворюють дві частини твору.

Обробка народної пісні № 12 «Ви жінці молодії» – хорове скерцо, тут композитор створив жартівливу побутову сценку з розмовами, перегукуванням жінок. В основу обробки покладено шеститактовий наспів у розмірі $\frac{6}{8}$ з синкопованим ритмом, розспівуванням складів.

В обробці № 13 «А вже сонце заходить» композитор використав засоби народної підголоскової та імітаційної поліфонії, тема цієї обробки – оспівування вінка: «Котився вінок з лану попід саму браму, одчиняйте ворота, наш вінок із золота» та побажання господарям достатку, добробуту: «Дай Вам, Боже, пожити».

У хоровій мініатюрі № 14 «А в нашого господаря» використано прийоми народного багатоголосся, тема наспіву витримана в тональності *d-moll* в дорійському ладі. Форма хорової обробки – строфічна, з чотирьох строф, остання розширена і створює відчуття завершеності.

Обробка № 15 «Йой чие то поле» – невелика хорова мініатюра строфічної форми, причому три строфи мають один варіант гармонізації. В основу обробки покладено вузькоамбітусний наспів у межах кварта з нижньою субквартою у міксолідійському *G-dur*. Композитор використав тут підголоскову поліфонію з поступовим послідовним введенням хорових голосів.

В основу хорової обробки № 16 «Живо, женчики, живо» покладено народну пісню пісенно-танцювального характеру, їй притаманні хвилеподібний напрям мелодичного руху, широкий діапазон розвитку в межах октави. Обробка має три строфи і завершується кодою (12 тактів). У кожній із строф, за винятком коди, композитор залишив незмінними мелодію і її підголосок.

На основі народного наспіву № 17 «Перепілонька мала» композитор створив колоритну хорову обробку у тричастинній формі. Наспів народної пісні – вузькообсяговий у межах зм. 5 ($h - f$) у тональності *C-dur*, з розспівуванням складів, грою акцентів на словах «ма – ла» – «ма – ла», «хо – ва – ла» – «хо – ва – ла». Композитор його творчо опрацював, використавши засоби народної підголоскової та класичної поліфонії.

Загалом, жнивварський пісенний цикл М.Ластовецького містить як зразки родинно-побутової тематики, так і весільної, любовної (текст пісні № 7 «Ой чие то жито»). Важливе місце у жнивварських піснях посідає опис природи, змальованої в органічній єдності з людиною і яка виступає тлом її діяльності. Женці розмовляють із сонцем, закидають йому, що воно рано сходить, а пізно заходить, звертаються до місяця з проханням освітити їм дорогу.

Зразком пейзажної лірики у циклі є обробка № 9 «Уже сонечко закотилося», яку композитор присвятив В.Барвінському.

В обробці № 15 «Ой чие то поле» використано прийом паралелізму, де картини, образи природи виступають засобом психологічної характеристики людини. «Поле заспівало стоя» означає, що нива уже достигла, її хазяїн вправний господар; «поле задрімало стоя» – колосся переспіло, полягло – його хазяїн недбайливий господар. У жнивварських обробках М.Ластовецького зустрічаються яскраві гіперболи, порівняння, пестливо-зменшувальна лексика (хазяїн – «соколонько», «соловейко», хата – «золота брама і срібная присьба»), нп. у обробках № 6 «Ой літає соколонько», № 14 «А в нашого господаря».

Форми вірша у жнивварських піснях М.Ластовецького різноманітні, найчастіше семискладові: «Дивувалися ліси», «Задзвеніли стодоли», «Перепілонька мала», «А вже сонце заходить», «Ви женці молодії», «Ой ти лане, ланочку», «Ой літає соколонько». У обробці «А в нашого господаря» використана одинадцятискладова форма стопи (4 + 4 + 3), зустрічаються і дванадцятискладові форми (6 + 6) – «Ой чие то поле», «Болять мене руки», «Ой чие то жито», також десятискладові стопи (5 + 5) – «Уже сонечко закотилося», чотирнадцятискладові стопи – «У неділю пораненьку» – (4 + 4 + 6).

Ставлення М.Ластовецького до народної пісні позначене глибоким піететом, народна мелодія для нього – артефакт. У більшості обробок митець мелодію не змінює, за винятком певних трансформацій розміру. Зокрема, наспів народної пісні «Задзвеніли стодоли» в оригіналі у розмірі 7_4 , а в обробці він періодично змінюється на 4_4 , 3_4 . Таку ж зміну розміру (із мішаного 7_4 на періодично змінний 4_4 3_4) можна спостерігати і в обробці «Уже сонечко закотилося»: оригінальний наспів «Уже сонце на причілку» має перемінний розмір, а в обробці він є постійним – 2_4 . Своєрідно композитор трактує перемінність у обробці «Ой чие то жито»: у народній пісні заспів (дві фрази) звучить у розмірі 4_4 , композитор же використовує тридольний розмір, продовжуючи закінчення кожної фрази на цілий такт. Таким чином, він відділяє одну фразу від іншої, надаючи кожній з них більшої вагомості, осмисленості, початкову фразу з приспіву долучає до заспіву; так у заспіві виникають три фрази. Ритмічні тривалості у приспіві композитор вкладає у тридольну схему (у народній пісні – це перемінний розмір 6_4 4_4 6_4 4_4), два останні такти пісні витримані у розмірі 4_4 . В обробці «Йой чие то поле» складний розмір 4_4 змінено на простий 2_4 .

Що стосується ладових чи інтонаційних змін народної мелодії в обробках, то композитор вносить їх надзвичайно обережно. До прикладу, в обробці «У неділю пораненьку» змінено лад – із *F* міксолідійського (у народній пісні) на *f* еолійський (у обробці). Тим самим, поглиблюється сумовито-напружений тон висловлювання та підкреслюється ладова перемінність у народній пісні.

Іноді структура наспіву може розширюватися за рахунок повторення окремих фраз, слів тексту, як у обробці «Ой ти лане, ланочку». В інших випадках (у обробці «А вже сонце

заходить») наспів народної пісні змінюється інтонаційно у зв'язку із імітаційним проведенням його у другій частині обробки. Зміни, внесені композитором у народну пісню, поглиблюють її виразність, надають більшої вагомості, осмисленості звучанню, в інших випадках посилюють ритмічну акцентність.

Деякі обробки автор komponує, використовуючи тексти інших народних пісень. Зокрема, обробка «Ви женці молодії» створена на мелодію і текст народної пісні «Таки я палю, ріжу», а також на тексти пісень «Підожни мене, Грицю» та «Я ж думала, що зажалася» та їх мелодії, друга частина обробки «А вже сонце заходить» написана на текст іншої народної пісні.

Продовжуючи традиції своїх попередників у жанрі обробки, М.Ластовецький створив не лише аранжування і гармонізації у звичайному розумінні слова, а самобутні й національно визначені оригінальні твори на основі народної пісні. Для обробок композитор обрав мелодії, цікаві у ладовому та ритмічному відношеннях, переконливо розкрив зміст фольклорного першоджерела. В інтерпретуванні наспівів автор відштовхувався від їх ладоінтонаційного потенціалу, образного змісту та характеру. Залежно від цього, він обрав ті чи інші прийоми та способи обробки. Так, у жартівливих, пісенно-танцювальних наспівах композитор дотримувався акордово-гармонічної фактури, нп. «Уже сонце на причілку», «Ви женці молодії», «Болять мене руки». Слід зауважити, що і тут автор продемонстрував прагнення до мелодизації музичної тканини, різноманітності хорової фактури. Протяжні мелодії він збагатив розвинутою поліфонічною тканиною, поєднав прийоми підголоскової, контрастної та імітаційної поліфонії («Задзвеніли стодоли», «У неділю пораненьку» та ін.).

М.Ластовецький тонко перевертілив особливості українського народного багатоголосся. Звернення композитора до принципів народного багатоголосного співу відбилося і в типовому голосоведенні, яке в українській пісні відзначається, зокрема, переважанням консонантності, широким використанням паралельного руху, особливо незавершеними консонансами, великою роллю унісонів та октав. Приклади такого голосоведення можна знайти майже у кожній обробці. Унісони та октави, як у народній пісні, мають для композитора важливе значення. Це мелодичні «вузли», до яких «стягуються» голоси при завершенні музичної думки або при збіганні варіантів наспіву. Для його обробок характерні паралелізми унісонів, квінт, кварт, октав, нестабільність хорової фактури, «стягування» голосів у кадансах до унісону (октави). Внаслідок паралелізмів посилюється лінійність голосоведення, кожен із голосів може мати свою лінію розвитку – рухатися паралельно (тризвуками, їх оберненнями, септакордами, їх оберненнями), або в різні сторони, утворюючи протилежний рух.

М.Ластовецький в даному циклі широко використовує підголоскову поліфонію, часто підголоски інтонаційно споріднені з основним наспівом. Подвоєння мелодії підголосками зміцнює її, робить опуклішою – це є терцові, секстові втори, як у обробках «Задзвеніли стодоли» (третя строфа); «А в нашого господаря», «А вже сонце заходить», «Ой ти лане, ланочку» (третя строфа); «У неділю пораненьку» (секстова втора), при цьому в деяких обробках виникає явище поліладовості, коли мелодія і її підголосок звучать у різних ладах. Часто в обробках зустрічається прийом ведення мелодії паралельними тризвуками, нп. «Ой літає соколونько», «Ой уже сонце над вербами» (перша строфа); у третій, четвертій строфах наспів супроводжують дисонуючі акорди (обернення септакордів); «Ой ти, лане, ланочку» – рух паралельними септакордами.

Підголоски в обробках «Жнивварських пісень» завжди виразні, гнучкі, мають пластичні, рельєфні мелодичні лінії. Часто у підголосках зустрічається рух паралельними низхідними терціями, як в обробці «Дивувалися ліси» (у приспіві); «Уже сонечко закотилося» (перша строфа); «Задзвеніли стодоли» (друга строфа); паралельними квартами «Ой ти лане, ланочку» (друга строфа). Цілеспрямована прямолінійність руху не тільки паралельними терціями, але й квартами, сектакордами, квартсектакордами, септакордами і їх оберненнями приводить до виникнення свіжих гармонічних комплексів, що і вирізняє

творчий почерк М.Ластовецького від композиторів-попередників.

В обробках «Жнивварських пісень» типові для народної творчості прийоми поєднуються з засобами професіонального мистецтва. Зокрема, у низці обробок композитор вводить короткі імітації початкової поспівки, які активно динамізують багатоголосний розспів. Цей прийом пов'язаний з типовим для народної пісні викладом, коли одноголосний заспів виконується іншими голосами. Використання класичної імітаційної поліфонії не тільки динамізує тканину, але й надає їй інтонаційної єдності, яскравіше розкриває нові відтінки основного ладу – це імітації у нижню кварту («Перепілонька мала», третя строфа); прийом стретто («Болять мені руки», третя строфа); імітаційні прийоми в обробці «А вже сонце заходить» (друга частина). Також композитор вдається до взаємного переміщення голосів, що створює яскравий фонічний ефект, як у обробці «Уже сонечко закотилося».

Окремо слід виділити хорові барви в обробках М.Ластовецького, позаяк композитор тонко відчуває хор, особливості кожної голосової партії, їх виражальні можливості. Хорові партії він використовує у найприроднішому діапазоні, всіляко уникаючи напружених, різких, в'язких чи тьмяних звучань. Він вільно оперує цілим арсеналом хорових прийомів та засобів, до прикладу, використовує темброві характеристики для розкриття змісту поетичного тексту, прийоми включення і виключення хорових голосів, співставляє хорові партії, застосовує прийом згущення хорової тканини шляхом послідовного включення голосів, прийоми вокальної інструментовки (трактує хорові партії як інструментальний супровід, імітує звучання народного інструментального ансамблю; вживає прийом співу закритим ротом, остинато тощо).

Велику роль в обробках М.Ластовецького відіграють органні пункти – тонічні, домінантові, подвійні квінтови, квартові, які композитор трактує по-новому. Крім основного значення підтримувати стрій, органні пункти є засобом доповнення гармонії, але у кожному окремому випадку вони відіграють важливе емоційно-виразове значення.

Загалом, будь-яка з хорових обробок у циклі М.Ластовецького побудована на продуманій і деталізованій драматургії тембрів. Часто та чи інша обробка починається звучанням сольної хорової партії чи соліста, що надає їй особистісного характеру висловлювання («Дивувалися ліси», «Ой ти, лане, ланочку», «Болять мене руки»).

Гармонічна мова у творах багата і колористична, Композитор часто використовує засоби народно-ладової гармонії, що походить від народного багатоголосся. Його обробки наштовхують на думку про вплив національної специфіки мелодії народної пісні на гармонію. Працюючи у жанрі хорової музики з народною піснею як основоположним мелодичним матеріалом, створюючи яскраві національні образи, композитор, природно, зіткнувся з питанням національної специфіки гармонії. Зберігаючи в обробці цілісний вигляд мелодії народної пісні, М.Ластовецький у гармонічних послідовностях знаходить зв'язки з даною мелодією, особливо у кадансових закінченнях. Це суміжнощабельний рух акордів, терцові співставлення, плагальні звороти, народно-ладові каденції, побудовані на суміжнощабельності, септакорди побічних ступенів, поліладовість, безмодуляційні переходи з ладу в лад, підкреслення різних ладових опор – це особливості гармонічної мови, які виникають у обробках на мелодичній основі. Своєрідно звучать і заключні тоніки з побічними тонами – T^7 , $T^{2,6}$ та ін.

Чіткою є структура хорових обробок, найчастіше – строфічна будова з одним варіантом гармонізації або різними варіантами, куплетно-варіаційна форма. Композитор вдається до гармонічного варіювання, коли на один і той же наспів створюється декілька варіантів. Об'єднання строф з однаковим варіантом гармонізації у більшій за розміром частини утворюють двочастинну форму, яку у циклі зустрічається найчастіше. Обробка «Перепілонька мала» написана в тричастинній репрізній формі з елементами розробки у другій частині та використанням тональностей *D* і *S*. Цікавою є концентрична форма в обробці «Ой літає соколонько» з репрізним повторенням строф у дзеркальному порядку. У

більшості випадків хорові обробки мають невеликі коди, заключення, що підсумовують розвиток, створюють завершення і надають творів цілісність.

Загалом, М.Ластовецький, використовуючи традиції попередників у жанрі обробки, продемонстрував у циклі «Жниварські пісні» для мішаного хору власний композиторський почерк. Він вніс багато нового, оригінального – новаторські прийоми хорового письма, знахідки в царині ладо-гармонічного мислення, створивши яскраві, самобутні хорові мініатюри. «Жниварські пісні» М.Ластовецького є цінним внеском у духовну скарбницю української хорової традиції.

Список використаної літератури

1. *Чебанюк О.Ю.* Вступна стаття «Ой ниво наша, ниво ...» / О.Ю. Чебанюк // Жниварські пісні: Українські народні пісні. Пісенник. – К.: Муз. Україна, 1990. – С. 5-14.

Резюме

Розглядається цикл обробок народних пісень «Жниварські пісні» для мішаного хору Миколи Ластовецького.

Ключові слова: обробка, цикл, народна пісня, хор, гармонія, мелодія, форма.

Summary

Lastovetska L.V. «Harvesting songs» for mixed choir by Mykola Lastovets'kyi: attempt of analysis

The cycle of treatments of folk songs «Reaping songs» for the mixed choir by Mykola Lastovets'kyi is examined.

Key words: treatment, cycle, folk song, choir, harmony, melody, form.

Аннотация

Рассматривается цикл обработок народных песен «Жаточные песни» для смешанного хора Николая Ластовецкого.

Ключевые слова: обработка, цикл, народная песня, хор, гармония, мелодия, форма.

Надійшла до редакції 9.12.2013 р.